

≡ אכילת ג' סעודות בשבת¹ ≡

ס"א"ל הרב מלאכי ראבד | ראש ענף הלכה

א | תשלומין לסעודת הערב - פסק הרמ"א, ומחלוקת האחרונים

כתב הרמ"א בסימן רצ"א סעיף א':

"ומי שלא אכל בליל שבת יאכל שלש סעודות ביום השבת".

ויש לחקור בהאי דינא האם מה שאוכל למחרת ג' סעודות הוא משום דין תשלומים, זאת אומרת, שסעודה ראשונה זמנה בלילה ושניה בבוקר ושלישית אחרי חצות היום, ולכן מי שלא אכל בליל שבת צריך להשלים למחרת ביום את אותה הסעודה. או דלמא דלאו בתורת תשלומין הוא אלא הטעם משום דכל יום השבת זימנה הוא ומעולם לא נקבע זמן מסוים לסעודה ראשונה ולכן אחד שלא אכל בלילה אוכל ביום ג' סעודות. והנפק"מ:

- א. אם במזיד לא אכל את הסעודה הראשונה, דמצד דין תשלומין הרי אין תשלומין למזיד אבל מצד שכל יום השבת זימנה הוא מחויב לאכול ג' סעודות ביום.
  - ב. כשעבר זמן חצות היום וניזכר שלא אכל סעודה ראשונה דאם זה מצד תשלומין הרי שמועיל רק לסעודה הסמוכה לה והיא סעודת שחרית וכמו בתשלומין של תפילות, ולצד השני דכל יום השבת זמניה הוא הרי שמחויב להשלימה.
- עיי' במג"א בס' רע"ד סק"ב וביארו המחצית השקל שלמד כצד ב' דכל יום השבת זמניה הוא ומביא לזה ראייה מדאיתא בגמ' לעולם יסדר אדם שולחנו בער"ש אע"פ שאין צריך אלא לכזית וכן לגבי סעודת מלוה מלכה במוצ"ש מצאנו את אותו הלשון בגמרא, א"כ מסתמא שדינם שווה שהחייב הוא לסדר ולערוך שולחן ולהדליק נרות וה"ה שלגבי החייב אכילה שאין החייב כ"כ האכילה בערב שבת כמו במוצ"ש. ואע"ג שהם לא ממש שוין שלגבי סעודת ער"ש אם לא אכלה בלילה אוכלה ביום משא"כ לגבי סעודת מלוה

1. הערת העורך: לבקשת הכותב, לא ערכנו את מאמרו (וכן את צמד מאמריו הבאים בהלכות שבת להלן) בדומה לשאר המאמרים בעלון זה, אלא הותרנו אותם ב"לישנא דרבנן", כפי שנכתבו מלכתחילה. על שאלת היחס שבין כתיבה תורנית בלשון למדנית מסורתית, ובין כתיבה בלשון עברית מודרנית, ראה את דברי מו"ר הגר"א ליכטנשטיין זצ"ל בספר "מדריך לכתובת חיבור תורני", עמוד 84; וכן את דבריו בהקדמה לספרו "שיעורי הרב אהרן ליכטנשטיין - דינא דגרמי".

מלכה, מכל מקום הרי סעודות שבת ילפינן מדכתיב ג' פעמים היום ובקרא לא מבואר זמן ג' הסעודות ואפשר לאכול שלשתן ביום, רק חכמים קבעו שסעודה אחת יהיה בלילה דהכי עדיף טפי שיאכל כל סעודה לתאבון, לכן פוסק המג"א שאם יש אפילו קצת אונס יכול לדחות הסעודה למחר.

לעומת זאת, עיין בשערי תשובה סק"א שהביא את הברכי יוסף בס' רצ"א שהסתפק בגדר חיובה של אותה סעודה שניה שמוסיף ביום לתשלומי הלילה, אם מחויב לאכול אותה עם פת או שדינה כסעודה שלישית שלא נקבעה על הפת. ועוד הסתפק לענין אם שכח להזכיר "רצה" בברכת המזון של אותה סעודה שניה שבאה בתורת תשלומין של הלילה, אם צריך לחזור ולברך ברכהמ"ז או לא, ומסיק שצריך לעשותה בפת, מיהו לענין שכחת הזכרת "רצה" בברכהמ"ז פסק שאינו חוזר. חזינן מדברי הברכי יוסף שלמד לא כהמג"א אלא שלסעודה ראשונה יש לה זמן והוא הלילה ולכן כשלא אכל בלילה הוא משלימה ביום מדין תשלומין, לכן יש מקום לומר שכיון שבאה רק בתורת תשלומין ולא בתורת חובת היום והזמן לכן א"צ לחזור ולומר "רצה" בברכהמ"ז.

ונראה שכן דעת בעל המשנה ברורה בסק"ו וז"ל:

"ואם שכח רצה בברכהמ"ז בסעודה שניה מצדדים האחרונים שלא לחזור ולברך".

ובסימן קפ"ח סקכ"ו כתב שב' סעודות ראשונות של שבת כיון שחובה לאכול בהם פת אם שכח "רצה" חייב לחזור. א"כ בהכרח שמה שכתב כאן בס' רצ"א כוונתו לסעודה שניה שהיא בתורת תשלומין על שלא אכל בלילה, שאם שכח "רצה" לא חוזר וכדעת הברכי יוסף.

ונראה דהמג"א והמ"ב נחלקו לשיטתם בס' רמ"ט על דברי השו"ע בסעיף ב', וז"ל:

"אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול ואפילו היא סעודת אירוסין מפני כבוד השבת שיכנס לשבת כשהוא תאב לאכול וכל היום הוא בכלל האיסור".

וכתב הרמ"א:

"וסעודה שזמנה ער"ש כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר כן נ"ל וכן המנהג פשוט", וכתב ע"ז המג"א בשם הלבוש דאם אפשר לקיים שתיהן מוטב ואם לאו תידחה סעודת שבת וכוונתו שאם לא יוכל לקיים בלילה כלל מפני אכילה גסה אפ"ה אין לחוש לזה כיון שהוא עוסק עתה בסעודת מצוה ויקיים למחר הג' סעודות. אבל הבה"ל נראה שחולק עליו והביא את דעת עטרת זקנים שכתב שיזהר מלאכול באופן שיבוא לידי ביטול סעודה בלילה. עכת"ד.

מבואר שהמג"א דס"ל שזמן סעודה ראשונה הוא לאו דוקא בלילה אלא כוליה שבתא זימנה הוא לכן אם לא יוכל לאכול בלילה תידחה למחר, אבל המ"ב דס"ל שזמן סעודה ראשונה הוא דוקא בלילה לכן יזהר מלאכול באופן שיבוא לידי ביטול סעודה ראשונה בלילה.

ב | דברי הראשונים ביחס לזמן אכילת ג' הסעודות

מקור דברי הרמ"א הם ברא"ש ובתוס' בפרק ערבי פסחים דף קא. על דברי הגמ' שם: "ואף רבה, סבר אין קידוש אלא במקום סעודה דאמר אביי כי הוינא בי מר כי הוה מקדש אמר לן טעימו מידי דילמא אדאזליתיהו לאושפיזא מתעקרא לכו שרגא ולא מקדש לכו בבית אכילה ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה". וכתב הרא"ש וז"ל:

"יש רוצים להביא ראיה מכאן שאין מקדשין אלא לאור הנר ומפרשי מתעקרא לכו שרגא ולא תוכלו לקדש בלא נר, וליתא דהכי פירושא ולא תאכלו בלא נר אבל אם היו רוצים לאכול בלא נר היו יכולים לקדש ועל מה שלא היו אוכלים לא היה מקפיד לפי שיכולין לקיים שלש סעודות למחר" עכ"ד.

חזינן מדברי הרא"ש שמשם הוציא הרמ"א את דינו דכוליה שבתא זמניה הוא.

אבל הרמב"ם פ"ל מהל' שבת הלכה ט' כתב וז"ל:

"חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת, אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה וצריך להיזהר בשלש סעודות אלו שלא יפחות מהן כלל" עכ"ל.

וכתב המגיד משנה וז"ל:

"נ"ל שדעתו ז"ל שמצוה לעשותם באלו הזמנים. ודבר זה מחלוקת בין הגאונים ז"ל שבעל הלכות ה"ג פט"ז כתב שאפילו מפסיק בשחרית באמצע סעודתו ומברך ברכהמ"ז ואח"כ מברך המוציא וחוזר ואוכל שפיר דמי, וכתב הרמב"ן והרשב"א ז"ל דלפי"ז לא הוזכרו בחיוב הזמנים האלו גבי הצלה וקערות שאכל בהן אלא כמו שהזכרתי בפכ"ג ובספר העיתים ס' קצ"ג האריך בזה והעלה שמצוה לעשותן באלו הזמנים והוכיח כן ועיקר" עכ"ל.

וכן מבואר בערוך השולחן בס' רפ"ח ס' ב' וז"ל:

"והנה באמת לפענ"ד צריכה להיות הסעודה השניה רק קודם חצות שהרי כמו שהסעודה השלישית צריכה להיות רק אחר חצות כמבואר בס' רצ"א והטעם נראה דכיון דהג' סעודות ילפינן מתלתא היום "ויאמר משה אכלוהו היום, כי שבת היום לה", היום לא תימצאוהו בשדה. צריך להיות לכל אחת זמן קבוע בפני עצמו אחת בלילה ואחת ביום קודם חצות ואחת לאחר חצות" עכ"ד.

א"כ חזינן דזה מחלוקת ראשונים אי ג' סעודות זימניה כל השבת או שקבעו להם זמן לכל סעודה.

ונראה דבזה נחלקו הר"ן והרא"ש במס' סוכה דף כז'. דהקשה הר"ן למה צריך פסוק "בערב תאכלו מצות" לחייב אכילת מצה בליל פסח והא בלא"ה מחייבים לאכול פת מחמת היו"ט וכיון שאסור לאכול חמץ הרי בהכרח בעי למיכל כזית מצה. ולכאורה לשיטת הרא"ש דאין חובה למיכל פת בשבת וביו"ט בזמנים קבועים וסעודה ראשונה

יכול לאכול למחרת ביום השבת, א"כ לא קשה קושית הר"ן, דלכן צריך פסוק לחייב בערב פסח לאכול כזית מצה. אבל התוס' והרא"ש שם לא הקשו כהר"ן אלא הקשו על מה דאיתא שם בגמ' דאינו חייב אדם לאכול בסוכה אלא בלילה הראשונה בלבד ובשאר הימים לא מחויב וע"ז הקשו איך מצינו לומר שלא מחויב כלל רק בליל יו"ט הראשון בלבד והרי צריך לאכול אף ביום משום חיובא דיו"ט. והם לשיטתם דס"ל שדין שלש סעודות אין להם זמן קבוע אלא כוליה שבתא זימניה הוא.

ונראה שהר"ן לשיטתו בגמ' בפסחים דף צ"ט: על מה דאיתא בגמ' ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך והקשתה הגמ' מאי איכא עברי פסחים אפילו ערבי שבתות ויו"ט? ומתרצת הגמ' אמר רב הונא לא צריכה אלא לר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך הני מילי בערבי שבתות וימים טובים אבל בערב הפסח משום חיובא דמצה מודה. והקשה הר"ן:

"ואע"ג דמצות עונג שבת נמי דאורייתא הוא, התם לא פקדיה רחמנא אאכילה בהדיא אלא לקדש את השבת ולענגו וכל היכא דלא מייעניג אאכילה לא מחייב ומשום הכי אמר ר' יוסי דאוכל והולך עד שתחשך" עכת"ד.

ולכאורה לשיטת הרא"ש וסיעתו הרי שאין מקום לשאלה כיון שדוקא בפסח שיש חיוב לאכול בלילה דוקא, לכן סמוך למנחה לא יאכל, משא"כ לענין שבת שאין חיוב לאכול סעודה ראשונה בלילה דלא קבעו זמנים לסעודות. אבל הר"ן שהקשה ס"ל דקבעו זמנים לכל סעודה וסעודה ראשונה דינה בלילה ולכן היה קשה לו מאי שנא מערב שבת והר"ן לשיטתו בסוכה כדביארנו לעיל.

לכאורה לשיטת המג"א וסיעתו דס"ל דכוליה שבתא זימניה הוא יש להקשות מדברי השו"ע בס' רצ"א ס' ב' וז"ל:

"זמנה (של סעודה שלישית) משיגיע זמן המנחה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית" עכ"ל. ולכאורה לשיטת המג"א שלא קבעו זמנים לסעודות הרי גם אם יאכל סעודה שלישית קודם חצות צריך לצאת ידי חובה?

והנראה לבאר עפ"י דברי המכילתא על הפסוק "אכלוהו היום" וכו', וז"ל:

"מכאן לג' סעודות בשבת, לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית אמרו נצא בשחרית, אמר להם משה אכלוהו היום, אמרו לו הואיל ולא יצאנו שחרית נצא בין הערבים, אמר להם כי שבת היום לה'. ומה ת"ל היום לא תימצאוהו, לפי שהיו אומרים שמא לא נימצאוהו גם למחר, אמר להם היום אי אתם מוצאים אבל אתם מוצאים אותו למחר" עכ"ל. ומביאו רש"י על התורה בשמות פט"ז פ' כה', ע"ש.

חזינו מדברי המכילתא שחיוב האכילה היה רק בבוקר בשחרית ובין הערבים שאז אמר להם משה אכלוהו היום כי שבת היום. אבל בפעם השלישית הרי שלא באו לאכול אלא רק שאלו שמא לא נימצאוהו גם למחר. ע"ז השיב להם משה "היום לא תימצאוהו"

ומזה למדו לעוד סעודה. א"כ, לא כתוב במכילתא שיש חיוב לאכול בלילה אלא רק ביום ב' סעודות ועוד סעודה אחת וחז"ל באו ותיקנו שיאכל זאת בלילה. אבל אין הכי נמי סעודה זו זמנה כל השבת.

א"כ יוצא שרק סעודה ראשונה זמנה כל השבת משא"כ שתי הסעודות האחרות להם קבעו זמן ולכן אם אכל סעודה שלישית קודם חצות לא יצא ידי חובת סעודה שלישית.

ועפ"ז יש לבאר את דברי התוספתא בברכות פ"ג, מובא בגמ' בפסחים דף קה. וז"ל: "כבוד יום וכבוד לילה כבוד יום קודם, ואם אין לו אלא כוס אחד אומר עליו קידוש היום מפני שקידוש היום קודם לכבוד היום" עכ"ל. ולכאורה למה כבוד היום עדיף מכבוד לילה? עפ"י המבואר לעיל הרי שמיושב שהמקור לדין זה הם דברי המכילתא הנ"ל דמבואר שם שהחיוב לאכול היום ביום אחד בבוקר ואחד בבין הערבים והסעודה האחרת זמנה כל השבת, א"כ חזינן שהקפידו על אכילת היום טפי מאכילת הלילה, נמצא דזה המקור לדין שכבוד יום עדיף מכבוד לילה.

ואם נכונים דברנו, הרי שמיושב היטב שיטת הרמב"ם, דהנה הרמב"ם בכל הלכות שבת לא כתב את הדין שכבוד יום עדיף מכבוד לילה, והלא פלא הוא שלא מצינו חולק על דברי התוספתא הזו? אלא דלפי מה שנתבאר שמקור דברי התוספתא הם מהמכילתא שמבואר שם שהקפידו רק על אכילת סעודות ביום שבת ולא בליל שבת, וכבר נתבאר שהרמב"ם חולק וס"ל שגם לסעודה ראשונה יש זמן והוא דוקא בליל שבת. וכמו שביאר המגיד משנה הרי בהכרח שלא למד את דברי המכילתא וא"כ ממילא גם לא למד את דברי התוספתא שמקורה הוא מהמכילתא, לכן לא פסק את הדין שכבוד יום עדיף לכבוד לילה. ודו"ק.